

Тетяна Дубляниця
Острог (Україна)

ВИВЧЕННЯ М.С. ГРУШЕВСЬКИМ КОРОЛІВЩИН РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Дослідження господарсько-адміністративних одиниць минулого посідає помітне місце серед наукового доробку Михайла Сергійовича Грушевського. Особливу увагу вчений приділяє вивченню земель королівського домену, що перебували під управлінням королівських намісників староств. Зацікавленість цим питанням виникла ще у студентські роки, свідченням чого є одна з перших його наукових праць, присвячена Барському староству. І надалі вчений не полишає цієї проблематики. У збірнику документальних матеріалів «Жерела до історії України-Руси» поміщено розвідки М. С. Грушевського, що стосуються деяких аспектів розвитку королівщин на основі опублікованих джерел. Також особливу увагу вчений приділяє даному питанню у своїй праці «Історія України-Руси» при розгляді розвитку сільського господарства, торгівлі та особливостей відробіткових повинностей південно-східної Галичини та Поділля.

Дослідження М. С. Грушевським Барського староства охоплює період XV–XVIII ст. У своїй праці розглядає такі аспекти: географічний чинник, заселення та колонізація, структура староства, організація управління, шляхетське землеволодіння. Причому, вивчає еволюцію цих аспектів в межах зазначеного періоду.

Іншими напрацюваннями вченого є вивчення Снятинського, Галицького, Терембовельського, Рогатинського, Стрийського, Дрогобицького, Самбірського, Перемишльського, Сяніцького та Львівського староств на основі описів королівщин. При їх дослідженні автор зосереджує свою увагу на одній проблемі, а саме – економічному становищі селян в середині XVI століття. Дослідження

цієї проблеми здійснене за однією схемою. На початку вчений зазначає джерела, на яких ґрунтується дослідження, структуру староства (кількість міст та сіл). Лише після цього виділяє категорії селянства та з'ясовує забезпечення їх землею. Особливу увагу звертає на трансформацію дворищної системи, зазначаючи, що в більшості староств цей термін вживається лише за традицією, оскільки, більша частина земель господарства вже розділена між селянами. Вивчення староств відбувається в системі, а не розділено. Автор намагається порівняти забезпечення селян ґрунтами в різних староствах. Наприклад, робить висновок, що розміри селянських наділів зменшувалися зі сходу на захід, із півдня на північ: в Снятинщині і Тереховлянщині переважають цілодворищні господарства, Галичині – півдворищні, Стрийщині, Рогатинщині, Дрогобиччині – чверть дворищні. Порівнює також кількість загородників та підсусідків в різних частинах.

Найбільший масив інформації у розвідках королівщин стосується питання оподаткування населення, з'ясування особливостей натурального, грошового та відробіткового податків. При дослідженні цього питання вчений звертається до історико-типологічного методу. Усю сукупність сіл він розбиває на групи на основі певних критеріїв. Одним з таких критеріїв є право. Тобто, поділ сіл які існують на волоському, німецькому та руському праві. Села, в яких платили подібні податки, виділяє в окрему групу. Найчастіше вони були зв'язані близьким територіальним сусідством. Хоча, в Сяницькій старостві однаковість чи різномірність не залежала від географічного сусідства чи віддалення.

Важливо, що автор перед початком вивчення розмірів натуральних податків звернув увагу на особливості місцевих мір і подав їх схему, зазначивши, що величина цих мір не скрізь була однаковою. Простежив тенденцію зменшення величини міри зі сходу на захід. Наприклад, стрийська міра була в 3 рази менша від ссятинської, і 1,5 – від галицької. Якщо при дослідженні натуральних податків складнощі виникали в різних мір, то основною проблемою при вивченні відробіткового податку була відсутність конкретної інформації. Пов'язано це з тим, що про обов'язок роби-

ти люстратори докладно не говорили, бо його не можна було чітко перевести на гроші. Найбільш розповсюдженим типом було означення певного числа днів на рік, що повинен селянин робити на фільварку. Регулярна щотижнева робота зазначається в невеликій кількості сіл, в усіх інших – «робити що і коли їм скажуть».

При наявності джерельного матеріалу, який стосується різних проміжків часу, М. С. Грушевський намагається вивчати явища в розвитку, порівнюючи їх з попереднім станом. Наприклад, наявність люстрацій 1565 і 1570 рр., інвентарів 1545 р., 1534 р., рішень ревізорів 1570 р., що стосуються Львівського староства, дає змогу прослідкувати еволюцію повинностей селян та забезпечення їх землею протягом чверті століття. Так само порівнює ці показники за 1523 р., 1548 р., 1565 р. в Сяніцькім старостві.

Досліджуючи повинності, вчений продовжує застосовувати історико-порівняльний метод, порівнюючи їх розміри в різних королівщинах. Зокрема, зазначає, що оподаткування сіл Перемишльського староства у порівнянні з іншими староствами Галичини по розміру чиншів найбільш подібне до Снятинського й Дрогобицького, за кількістю панщини – до Галицького.

Розвідки про економічне становище селян вищенаведених королівств М. С. Грушевський використав при описі сільського господарства у своїй фундаментальній праці «Історія України-Руси». Але тут поряд з описом повинностей селян, забезпечення їх землею, міститься інформація про фільварки Сяніцького, Любачівського, Рогатинського та Дрогобицького староств. Зокрема, можна зустріти інформацію про урожайність в цих фільварках, суми від продажу збіжжя, а також суми доходів від податку. Традиційно, вчений порівнює за цими показниками 4 староства. Також досліджує розвиток лісового промислу, особливо в Любомській та Ратненській королівщинах. З цього приводу зазначає, що в своїх власних дідичних маетках пани були трохи розсудливішими, не нищили лісів так безмірно, як по державах – королівщинах – але, загалом, скрізь нищили ліси без милосердя. Окрім продажу лісових товарів аналізує продаж збіжжя та ціни на нього у фільварках Сяніччини, Львівщини та Перемишльщини.

Отже, М.С. Грушевський вивчав насамперед королівщини розташовані в Галичині та на Поділлі. Його дослідження опиралися на широку джерельну базу. Для методики характерним було використання історико-порівняльного, історико-типологічного та історико-генетичного методів.

Список основних джерел та літератури:

1. Грушевський М. С. Барское старство : исторические очерки (XV–XVIII в.) / М. С. Грушевский. – К., 1894.
2. Грушевський М. С. Економічний стан селян на Подністров'ї Галицьким в половині XVI в. на основі описей королівщин / М. С. Грушевський // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1895. – Т. 1.
3. Грушевський М. С. Економічний стан селян в Перемишльським старостві в середині XVI в. на основі описей королівщин / М. С. Грушевський // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1897. – Т. 2.
4. Грушевський М. С. Економічний стан селян в Сяніцьким старостві в середині XVI в. на основі описей королівщин / М. С. Грушевський // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1900. – Т. 3.
5. Грушевський М. С. Економічний стан селян в Львівським старостві в середині XVI в. на основі описей королівщин / М. С. Грушевський // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1903. – Т. 7.
6. Грушевський М. С. Історія України-Руси [Електронний ресурс] / М. С. Грушевський. – К., 1994. – Т. 5. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur5.htm>
7. Грушевський М. С. Історія України-Руси [Електронний ресурс] / М. С. Грушевський. – К., 1995. – Т. 6. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur6.htm>